

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ВНУТРІШНІХ
ПРОТИРІЧ У ПОДРУЖНІХ ПАР**

Важливість інституту родини і шлюбу в сучасному суспільстві безсумнівна. Родина є невід'ємним елементом загальнолюдської системи цінностей, реалізованою як на суспільному, так і на особистісному рівнях. Більшість дослідників (Т.В. Андреева, А.Г. Ковальов, Л.Б. Шнейдер, Е.Г. Ейдемільер та ін.) згодні з тим, що протягом останніх десятиліть інститут родини перетерпів значну зміну.

Родина являє собою засноване на шлюбі або кровному спорідненні об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю, є осередком суспільства, де зароджується і формується інформаційне забезпечення соціального поведіння індивіда. Через родину змінюються покоління, у ній ще задовго до народження людини формуються генетичні передумови її здатності освоєння і розвитку культурної спадщини, як родини, так і людства в цілому.

У такій системі інтенсивної взаємодії не можуть не виникати суперечки, кризи і конфлікти, що знаходять своє вираження у внутрішніх протиріччях життєвого світу кожної людини та виявляються в її соціальному поведінні, у різних сферах буття, а особливо у взаєминах між подружжям.

Сучасний етап розвитку родини можна назвати кризовим. Зміна регуляторів, типу, функцій, розмірів родини виявляється в явищах нестійкості і дезорганізації сім'ї. Це знаходить своє відображення у росту розпаду родини та дезертирств; падінні народжуваності; росту числа неповних і неблагополучних родин; ізоляції родини від суспільства; дитячої злочинності; алкоголізму і наркоманії; зростанні числа неврозів сімейної і побутової етіології; падінні престижу сімейних цінностей і збільшенні числа самотніх.

Відомо, що сімейне неблагополуччя, ослаблення виховної функції родини істотно впливають на соціальну дезадаптацію всіх її членів, насамперед, на поведінку і положення дітей у суспільстві. Тому питання про зміцнення шлюбу, особливо молодого, його стабілізації здобуває особливо важливе соціальне звучання.

У зв'язку з цим актуальним стає проблема вивчення особливостей прояву внутрішніх протиріч у подружній парі.

Як показує аналіз вітчизняної і закордонної літератури (Адлер А., Хорні К., Юнг Г. та ін.) по проблемі внутрішніх протиріч подружжя, вона залишається недостатньо розробленою, багато авторів підходять до неї побічно в рамках рішення інших дослідницьких завдань. Проблема взаємозв'язку подружніх взаємин із внутрішніми протиріччями особистості тільки позначена в психології.

Пошук шляхів ефективного функціонування родини і недостатність інформації про особливості прояву внутрішніх протиріч подружжя, що детермінують цей процес визначили вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити особливості прояву внутрішніх протиріч особистості, що впливають на взаємини між подружжям.

Узагальнюючи відомі дослідження (Ю.Е. Альошина, Г.М. Андреева, Л.Я. Гофман, В.Б. Столін, А.Г. Ковальов та ін.), ми бачимо, що виділення шлюбу як структурної одиниці відбулося в історичному аспекті порівняно недавно в результаті серйозних соціально-економічних перетворень сучасного суспільства, що сформували умови для рівноправності чоловіка і жінки.

Подружні взаємини, по своїй суті, це – суб'єктивні зв'язки і відносини між чоловіками і жінками, що ґрунтуються на визначених спонуканнях і містять різне поведіння партнерів, їхні емоції, почуття, пізнання і вольову стійкість (Андреева Г.М. та ін.).

З точки зору А. Г. Харчова, психологічна сторона подружніх взаємин є наслідком того, що людина має здатність розуміти, оцінювати й емоційно переживати як явища навколишнього світу, так і свої власні потреби. Ця сторона містить у собі не тільки думки і почуття подружжя по відношенню один до одного, але і їх об'єктивне вираження в вчинках і діях.

Нами розкрито, що характер подружніх взаємин, залежить від ступеня погодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини і рольових представлень подружжя про те, хто й у якому ступені відповідає за реалізацію визначеної сімейної сфери. Сімейні функції, переломлюючи у свідомості особистості, виступають як установки щодо сімейних цінностей. У відповідності зі шкалою сімейних цінностей, чоловік і жінка висувують на перший план ту чи іншу функцію родини, якої приділяють особливу увагу, особисту енергію і час. У свою чергу неузгодженість сімейних цінностей є однією з причин рольової невідповідності подружжя, як правило, неузгодженість сімейних цінностей чоловіка і дружини є наслідком розходжень у їхньому вихованні, впливу зразків батьківської родини.

Треба також нагадати о важливості впливу гендерних особливостей на розвиток подружніх взаємин. Однак розходження між чоловіками і жінками ще недостатньо представлені у вітчизняних дослідженнях родини і шлюбу, а відсутність у шлюбних партнерів знань про соціально-психологічні особливості статей, служать однією з причин негативних подружніх відносин і розпаду родин.

Так, жінкам стереотипно приписують суб'єктивність суджень і соціально-престижну орієнтацію, а чоловікам - об'єктивність і прагматизм. Існує і стереотипна диференціація образів "гарного чоловіка" і "гарної дружини": частіше чоловік розглядається як "добувач", а дружина - як "охоронниця сімейного вогнища".

Аналіз літератури показав, що для жінок образ ідеального чоловіка більш значимо, тому що в них яскравіше виражений зв'язок сприйняття партнера із самосприйняттям, а у чоловіків - із самооцінкою. Жінки негативно відносяться до чоловіків, у яких недостатньо сформовані сімейні установки, спостерігається безвільність і слабохарактерність, а також відсутність у чоловіків позитивних емоційних почуттів. У той же час, чоловіки не визнають у жінок такі особливості, як неохайність, неупорядкований спосіб життя, бурхливий прояв емоцій і надмірну зайнятість.

До провідних детермінантів, що обумовлюють формування стабільних подружніх взаємин можна віднести: емоційну зрілість, що характеризує чуйність без вимог еквівалентної віддачі з боку партнера; відповідальність, що несе в собі упорядкування форм поведінки партнерів; взаємодію як позитивний вплив подружжя один на одного, завдяки чому розвивається їх взаємна обумовленість і зв'язок; психологічну сумісність, де головна роль належить взаємодоповнюваності особистісних особливостей чоловіка та дружини, що сприяють єдності і стійкості відносин, які визначають емоційний фундамент родини і взаємне пристосування подружніх пар до сімейного життя.

Відносно внутрішніх протиріч особистості, можна сказати, що вони характеризують: інстинктивні потяги особистості і вимоги соціального оточення (З. Фрейд); співвідношення двох рівноправних тенденцій внутрішнього світу (Е.С. Калмикова); поведінка і діяльність людини (С.Г. Костюк); блокування спонукань людини об'єктивною обмеженістю її можливостей (Е.А. Клімов) тощо.

Серед провідних внутрішніх протиріч виділяють: протиріччя між потребою і соціальною нормою, протиріччя мотивів, інтересів і потреб, протиріччя соціальних ролей, протиріччя соціальних цінностей. В деяких випадках це може привести до: припинення розвитку особистості, деградації, психічної дезорганізації, зниження активності й ефективності діяльності, тривожності та залежності людини від інших людей і обставин, агресії, почуття неповноцінності, втрати сенсу життя.

Отже, внутрішні протиріччя обумовлені характером структури самої особистості, однієї з найважливіших характеристик якої є те, що в різних ситуаціях в особистості виникає безліч інших мотивів, що утворюють мотиваційну сферу, яка характеризується внутрішніми протиріччями та боротьбою між різними мотивами (О.М. Леонтьєв).

Розглядаючи вплив внутрішніх протиріч на взаємини між подружжям, встановлено, що джерелом виникнення будь-якого конфлікту є протиріччя, а протиріччя виникають там, де є неузгодженість: цілей, інтересів, позицій; думок, поглядів, переконань; особистісних якостей; потреб; ціннісних орієнтацій; розуміння; інтерпретації інформації; оцінок і самооцінок (О.М. Соломатіна).

Визначено також риси характеру й особливості поведінки людини, характерні для виникнення внутрішніх протиріч особистості, що породжують подружній конфлікт:

- прагнення домінувати, бути першим, сказати своє останнє слово;
- бути настільки "принциповим", що це підштовхує до ворожих дій і вчинків;
- зайва прямолінійність у висловленнях і судженнях;
- критика, особливо необґрунтована, недостатньо аргументована;
- поганий настрій, якщо він до того ж періодично повторюється;
- консерватизм мислення, поглядів, переконань, не бажання перебороти застарілі традиції в житті, що стали гальмом у розвитку;
- прагнення сказати правду в очі, безцеремонне втручання в особисте життя;
- прагнення до незалежності – гарна якість, але до визначених меж;
- зайва наполегливість (нав'язливість);
- несправедлива оцінка вчинків і дій інших, применшення ролі і значимості іншої людини;
- неадекватна оцінка своїх можливостей і здібностей, особливо їхня переоцінка;
- ініціатива, особливо творча (там, де це не потрібно).

На підставі вищесказаного ми припускаємо, що внутрішні протиріччя являють собою системне явище, що хорониться в ціннісно-сислової сфері окремої особистості і проявляє себе певним чином у когнітивному, емоційному, особистісному та поведінковому аспектах функціонування особистості, воно також неминуче торкається інших близьких і емоційно значимих людей та виявляється в різних особливостях функціонування подружньої пари.

Виходячи з мети нашої роботи, ми використали комплекс психодіагностичних методик, що дали змогу об'єктивніше охопити сутність характеристики виникнення внутрішніх протиріч у подружніх парах, а також можливість оцінити діагностовані особливості за якісними та кількісними показниками.

Дослідження властивостей характеру та психічного стану здійснювалося за допомогою методик Т. Лірі та Г. Айзенка. Оцінка емпатичних здібностей і соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері діагностувалася методиками В. Бойка, О. Потьомкіної. Для вивчення сімейної тривоги, згуртованості та адаптації використовувалися методики Е. Ейдеміллера. Також була розроблена спеціальна анкета для визначення властивостей, що сприяють формуванню позитивних взаємин між подружжям.

У експерименті приймало участь 30 подружніх пар у віці 25 – 35 років з сімейним стажем від 3 до 7 років, що пройшли період адаптації. З них 10 родин, де подружжя однолітки, 10 родин, де чоловік на 1 – 4 роки старше дружини і 10 подружніх пар, де чоловік на багато років старше жінки.

Аналіз отриманих первісних даних засвідчує, що для загальної вибірки подружжя характерні такі індивідуальні прояви як: домінування (56,6%), впевненість в собі (56,6%), консерватизм (31,6%), агресивність (31,6%), конформізм (28,3%), занижений рівень емпатії, середній рівень соціально-психологічних установок, відсутність почуття провини (70,0%) й тривоги (70,0%), а також напруженість в родині (50,0%), гнучкий рівень сімейної адаптації (35,0%), сімейна тривожність (33,3%), зв'язаний рівень сімейної згуртованості (33,3%), задоволеність шлюбом (28,3%), роз'єднаний рівень сімейної згуртованості (25,0%) тощо.

У той же час нами розкрита специфіка прояву особистісних особливостей подружжя в залежності від віку партнерів. Так, у подружжя-одноліток більшість показників мають середній рівень виразності. Для даної вибірки характерно: відсутність почуття провини (85,0%) та тривоги (85,0%), напруженість в подружніх взаєминах (55,5%), впевненість в собі (50,0%), домінування (35,0%), агресивність (35,0%), конформізм (30,0%), установка на гроші (70,0%), прагнення до влади (35,0%), орієнтація на егоїзм (35,0%), хаотичний рівень сімейної адаптації (35,0%).

У подружніх парах, де чоловіки старше жінок на 1 – 4 роки, на провідних позиціях знаходяться: впевненість в собі (80,0%), відсутність почуття провини (75,0%), установка на гроші (75,0%), домінування (70,0%), прагнення до влади (65,0%), відсутність тривоги (60,0%), орієнтація на егоїзм (55,0%), задоволеність шлюбом (55,0%), напруженість в родині (40,0%), загальний рівень сімейної тривожності (40,0%), агресивність (35,0%), зв'язаний рівень сімейної згуртованості (35,0%), гнучкий (35,5%), прагнення до волі (30,0%), хаотичний (25,0%) рівні сімейної адаптації.

У партнерів, де чоловіки на багато років старше своїх жінок, простежуються: впевненість у собі (90,0%), установка на гроші (75,0%), домінування (65,0%), прагнення до влади (65,0%), напруженість у взаєминах (55,5%), установка на процес (50,0%), орієнтація на альтруїзм (45,0%), консерватизм (45,0%), загальний рівень тривожності в родині (40,0%), агресивність (30,0%), установка на результат (30,0%), зв'язаний рівень згуртованості (30,0%).

Також визначено наявність певних різниць у діагностованих показниках, що розкривають індивідуальні властивості між жінками та чоловіками в подружній парі. У парах де подружжя однолітки, у жінок більш виражені наступні

показники: напруженість в родині (70,0%), середній рівень задоволеності подружніми взаєминами (60,0%), установка на гроші (50,0%), конформізм (40,0%), впевненість в собі (40,0%), наслідування (40,0%), загальний рівень сімейної тривожності (40,0%), зв'язаний рівень сімейної згуртованості (40,0%). А у чоловіків, на відміну від жінок, визначено: установки на гроші (90,0%), задоволеність шлюбом (80,0%), домінування (60,0%), впевненість в собі (60,0%), прагнення до влади (60,0%), агресивність (50,0%), егоїзм (50,0%), розділений рівень сімейної згуртованості (50,0%), схильність до волі (40,0%), гнучкий рівень сімейної адаптації (40,0%).

В підгрупі, в якій чоловіки на 1 – 4 роки старше жінок, у останніх домінують: відсутність почуття провини (80,0%), впевненість в собі (70,0%), домінування (50,0%), схильність до влади (50,0%), грошей (50,0%), задоволеність шлюбом (50,0%), напруженість (50,0%), сімейна тривожність (50,0%), гнучкий рівень адаптації (40,0%). А у чоловіків – впевненість у собі (90,0%), домінування (90,0%), низький рівень тривоги (90,0%) та почуття провини (70,0%), задоволеність шлюбом (60,0%), агресивність (40,0%), зв'язаний рівень згуртованості (40,0%).

У подружніх парах, де чоловіки на багато років старше жінок, жінки проявляють: впевненість в собі (80,0%), відчуття напруженості в родині (80,0%), установку на гроші (70,0%), орієнтацію на альтруїзм (70,0%), гнучкий рівень адаптації (70,0%), сімейну тривожність (60,0%), середній рівень задоволеності існуючими в родині взаєминами (60,0%), відсутність почуття тривоги (50,0%), емоційність (40,0%), наслідування (40,0%), зв'язаний рівень згуртованості (40,0%). А у чоловіків домінують показники, що характеризують: домінування (100%), впевненість в собі (100%), орієнтацію на владу (90,0%), гроші (80,0%), процес (70,0%), задоволеність шлюбом (70,0%), відсутність почуття провини (70,0%) й тривоги (70,0%), консерватизм (60,0%), егоїзм (50,0%), працю (50,0%), структурований рівень адаптації (50,0%), роз'єднаний рівень згуртованості (40,0%).

У свою чергу встановлено, що у виборі властивостей, які обумовлюють позитивний розвиток взаємин між подружжям, на перші позиції вийшов показник "взаєморозуміння". Для жінок найбільш характерно прояв взаємодопомоги, відповідальності, поваги, порядності зі сторони партнера. А чоловіки хтять відчувати від жінок довіру, увагу, доброту та інші.

Кореляційний аналіз підтвердив попередній висновок про те, що такі особистісні особливості, як домінування, консерватизм, конформізм, чуйність, тривожність, що вступають в позитивну та негативну взаємодію з іншими показниками на рівні ($p < 0,01$) породжують внутрішні протиріччя особистості та тим самим детермінують подружні взаємини.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Показано, що проблема виникнення внутрішніх протиріч у подружній парі залишається недостатньо розробленою, у зв'язку з тим, що багато авторів підходять до неї побічно в рамках рішення інших дослідницьких завдань.

2. Визначено, що внутрішні протиріччя подружжя являють собою системне явище, що хорониться в ціннісно-смісловій сфері окремої особистості і проявляє себе певним чином у когнітивному, емоційному, особистісному та поведінковому аспектах.

3. Серед внутрішніх протиріч у подружній парі виділяють наступні: прагнення домінувати, необґрунтовану критику, консерватизм мислення, безцеремонне втручання в особисте життя, прагнення до незалежності, неадекватну оцінку своїх можливостей і здібностей тощо.

4. Визначено, що для загальної вибірки респондентів характерні такі прояви як: домінування, впевненість в собі, консерватизм та агресивність, середній рівень емпатичних здібностей, установка на гроші, схильність до егоїзму, влади, волі, напруженість у взаєминах та відсутність почуття тривоги й провини.

5. Встановлено наявність певних різниць у діагностованих показниках, що характеризують індивідуальні прояви між чоловіками та жінками у досліджуваних подружніх парах.

Отже, у чоловіків відмічено: розділений рівень згуртованості, гнучкий рівень адаптації (подружжя-однолітки); зв'язаний рівень сімейної згуртованості (чоловіки на 1 – 4 роки старше жінок); консерватизм, установка на процес, працю, структурований рівень адаптації, роз'єднаний рівень згуртованості (чоловіки на багато років старше жінок). А у жінок більш виражені показники: конформізму, зв'язаного рівня сімейної згуртованості, середнього рівня задоволеності подружніми взаєминами (подружжя-однолітки); гнучкого рівня сімейної адаптації (чоловіки на 1 – 4 роки старше); орієнтації на альтруїзм, емоційність, гнучкий рівень адаптації, середній рівень задоволеності шлюбом, зв'язаний рівень сімейної згуртованості (чоловіки на багато років старше жінок).

6. На основі кореляційного аналізу визначено, що між чоловіками та жінками існує своя специфіка позитивних та негативних взаємозв'язків діагностованих показників на рівні ($p < 0,01$). Отже, жінки, на відміну від чоловіків, схильні до консерватизму, конформізму та егоїзму, а у чоловіків домінують – поступливість та негативізм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи / Т.В. Андреева. – СПб., 2005.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб., 2000.
3. Калмыкова Е.С. Психологические проблемы первых лет супружеской жизни / Е.С. Калмыкова // Вопросы психологии. – 1983. – №3. – С. 83 – 89.
4. Ковалев А.Г. Психология семейных отношений / А. Г. Ковалев. – М. : Педагогика, 1987.
5. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения / Л. А. Коростылева. – СПб., 2000.
6. Соломатина Е.М. Особенности проявлений внутриличностных противоречий в супружеской паре: автореф. дис. на соиск. научной степени канд. наук / Е. М. Соломатина. – М., 2007.
7. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К. Г. Юнг. – М., 2001.
8. Хорни К. Наши внутренние конфликты. / К. Хорни [пер. с англ.]. – М., 2000.
9. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская. – СПб., 2006.

Подано до редакції 11.03.09

РЕЗЮМЕ

У роботі подано теоретико-методологічні обґрунтування внутрішніх протиріч особистості, а також психологічні

причини їх виникнення в подружніх парах. Розкрито індивідуальні прояви даних протиріч залежно від гендерних, вікових особливостей чоловіка й жінки й різних етапів життєдіяльності сім'ї.

Ключові слова: внутрішні протиріччя особистості, психологічні причини, подружні пари, гендерні, вікові особливості чоловіка й жінки, індивідуальні прояви внутрішніх протиріч особистості.

А.А. Денисенко, И. И. Проноза
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ВНУТРЕННИХ ПРОТИВОРЕЧИЙ У СУПРУЖЕСКИХ ПАР

РЕЗЮМЕ

В работе представлено теоретико-методологическое обоснование внутренних противоречий личности, а также психологические причины их возникновения в супружеских парах. Раскрыты индивидуальные проявления данных противоречий в зависимости от гендерных, возрастных особенностей супругов и различных этапов жизнедеятельности семьи.

Ключевые слова: внутренние противоречия личности, психологические причины, супружеские пары, гендерные, возрастные особенности супругов, индивидуальные проявления внутренних противоречий личности.

A. O. Denisenko, I.I. Pronoza
PSYCHOLOGICAL FACTORS OF APPEARANCE OF INTERNAL CONTRADICTIONS IN MARRIED COUPLES SUMMARY

The article presents theoretical and methodological substantiation of internal personal contradictions as well as psychological reasons of their appearance in married couples. The author has discovered some individual manifestations of the contradictions due to gender and age peculiarities of spouses and different stages of family life.

Keywords: internal personal contradictions, psychological reasons, married couples; gender and age peculiarities of spouses, individual manifestations of internal personal contradictions.

УДК 615.78+155.2+158.3